

You have downloaded a document from

The Central and Eastern European Online Library

The joined archive of hundreds of Central-, East- and South-East-European publishers, research institutes, and various content providers

Source: Социологически проблеми

Sociological Problems

Location: Bulgaria

Author(s): Stoyan Stavru

Title: Имат ли шанс закърпвачите? По стъпките на Бруно Латур след какавидата на Ковид-19
Do Patchers Have a Chance? In the Footsteps of Bruno Latour after the Pupa of COVID-19

Issue: 2/2024

Citation style: Stoyan Stavru. "Имат ли шанс закърпвачите? По стъпките на Бруно Латур след какавидата на Ковид-19". Социологически проблеми 2:614-624.

<https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=1292148>

ИМАТ ЛИ ШАНС ЗАКЪРПВАЧИТЕ? ПО СТЬПКИТЕ НА БРУНО ЛАТУР СЛЕД КАКАВИДАТА НА КОВИД-19

Стоян Ставру

Резюме: Повод за настоящата статия е издадената през септември 2023 г. от Издателска къща КХ – Критика и Хуманизъм книга на Бруно Латур с двойното заглавие *Къде да се приземим? / Къде съм?*. Книгата събира два отделни текста на Бруно Латур, които са публикувани с няколко години разлика. Предмет на настоящата статия е една от идеите, споделени във втората част на книгата, която Латур пише в последните дни от живота си, борейки се със своята смъртоносна диагноза. Имено в тази втора част се появява фигурата на закръпвачите, която Латур противопоставя на екстракторите. Статията ще разгледа въпросите за добрия живот в критичната зона, ролята на закръпвачите в неговото постигане, възможността за метаморфоза след Ковид-кризата и пресечните точки между разказа за холобионта и този за метабионтите.

Ключови думи: Бруно Латур, критична зона, климат, Земя, Гея, етика, кръпка

Повод за настоящата статия е издадената през септември 2023 г. от Издателска къща КХ – Критика и Хуманизъм книга на Бруно Латур с двойното заглавие *Къде да се приземим? / Къде съм?*¹. Книгата събира два отделни текста на Бруно Латур, които са публикувани с няколко години разлика². Предмет на настоящата статия е една от идеите, споделени във втората част на книгата, която Латур пише в последните дни от живота си, борейки се със своята смъртоносна диагноза. Имено в тази втора част се появява фигурата на закръпвачите, която Латур противопоставя на екстракторите.

1. Добрият живот в критичната зона

Преди да се опитам да отговоря на въпроса, поставен в заглавието на настоящата статия, първо бих искал да поясня какво има предвид Латур под „закръпвачи“ и защо според него закръпвачите са важен участник в залозите за бъдещето.

Ние, хората, както и всичко живо, което познаваме, живеем в т. нар. „критична зона“: „един слой, миниатюрен в сравнение с онова, което (сме) си въ-

образявали за [...] външно(то)“ и което сме избрали да наречем „Универсум“ (Latour 2023: 182). Земната повърхност е единственото място, на което сме наблюдавали живот във Вселената. Това място е толкова пренебрежимо малко и буквално тънко, че от физическа гледна точка е практически ирелевантно в сравнение с огромните пространства на Космоса. Животът в критичната зона е непрекъснато усилие. Създаваните от човешките цивилизации технологии се опитват да заличат видимостта и тежестта на това усилие, поддържайки илюзията за всемогъществото на човечеството. Въпреки тези опити по заличаване на усилието, животът в критичната зона е труден, а с развитието на климатичната криза ще става все по-труден, като продължаването му ще става възможно на все по-малки стъпки. За Латур „да живееш в критичната зона означава *да се научиш да траеш малко по-дълго*, без да поставяш в опасност обитаемостта за формите на живот, които ще дойдат след това“ (ibid.: 183).

Екстракторите и закърпвачите се оказват от двете страни на една нова граница, появила се при търсенето на отговора на въпроса за „добрия живот“ в критичната зона. Новият климатичен режим идва заедно с необходимостта от нова етика, която да поставя един от най-важните етически въпроси: какво е добрият живот в критичната зона? Подобно на всичко останало, етиката и представите ни за добрия живот трябва да се изобретят наново^{3,4}. Именно тук се появяват новите фигури на екстракторите и на закърпвачите.

Екстракторите са тези, които създават и окупираат територии в критичната зона, за да извличат от тях нещата, от които смятат, че се нуждаят, за да продължат да съществуват. Те завладяват, разделят, чертаят границите, поставят стени и прегради. С тези си действия те създават непрекъснато напрежение между собствените си желания и възможностите на Земята: „екстрактивизмът влудява, защото единственият начин да изгърпиш такова противоречие е да избягаш извън света“ (Latour, 2023: 269). За съжаление, няма човек, който да може да избяга от напрежението на това противоречие. Самият Латур, когато говори за екстракторите, посочва, че „аз съм един от тях, във всеки миг от живота си“ (ibid.)⁵. И все пак екстракторите трябва да намерят своите протагонисти: закърпвачите⁶. Закърпвачите са хората, които „трябва да се борят, за да създадат наново една друга тъкан от територии, които враговете им са изоставили, след като са ги окупирали и опустошили“ (Latour, 2023: 270). Тяхното призвание в тази нова борба⁷ е като че ли не толкова да се противопоставят на екстракторите, колкото да „почистят след купона“, т.е. да се опитат да спасят света след опустошението, като направят това, в което е най-добър животът: закърпят го и му помогнат да продължи в поредната си стъпка⁸.

2. Кръпката като метод

Какво обаче представлява кръпката като генеративен метод, т.е. като метод за поддържане на живота с още една крачка по-нататък?

Нека да обърнем малко по-обширно внимание на този въпрос, като посоча какво са и какво не са кръпките.

На първо място, кръпките са *части без цяло*.

Кръпките НЕ са ЧАСТИ от някакво ЦЯЛО. Те не съдържат в себе си подобна претенция. Макар и много, те не са обединени. Липсва каквато и да била организирана „общност на кръпките“, съответно – и на закръпвачите. Земята на кръпките, за разлика от Гея, не съставлява единен политически агент. Кръпките не мобилизират, макар да съживяват. Те не посочват враг, макар да са посочени от Латур като протагонисти на екстракторите.

Кръпките са особен вид парчета.

Кръпките се различават от парчета, на които се е счупила една ваза, тъй като тези парчета имат обща история и са били част от едно цяло. Макар и вече счупени, те свидетелстват за някогашното цяло: както за неговия провал (счупването), така и за възможното му рехабилитиране (сглобяване наново). Кръпките възникват в цялото, но не и като негови части.

Кръпките се различават и от частите на един пъзел, всяка една от които има и пази своето място в идеята за цялото. Макар и разделени, частите на пъзела са протегнали ръцете си една към друга и предполагат точно определен, един-единствен начин на своето свързване. Кръпките са слепи за общата картина, те се лутат в собствената си локалност.

Кръпките се различават и от бримките, които една след друга създават завършено плетиво. Кръпките се вплитат в заварената дреха *ad hoc*, докато бримките са част от планираното материализиране на въобразено и желано изделие. Плетенето е повече инженерно усилие, докато закръпването е по-скоро налучкване и биологичен трик.

На второ място, кръпките са *стъпки без път*.

Кръпките НЕ са ЕТАПИ от някакъв ПРОЕКТ.

Кръпките не са част от някакъв растеж.

Кръпките не могат да бъдат представени като тухли в процес на подреждане и строеж. Тяхната процесуалност е безвекторна. Резултатът от сумирането им може да се обобщи единствено като налучкване и лутане⁹. Те не сочат към някаква крайна цел, не се асоциират в политически активни анклави от

неща. Кръпките не колонизират света, а работата им никога не свършва – поне докато животът има шанс.

Стъпките на кръпките са по-скоро част от танца на живота, който е повече спонтанен естетически акт и едва след това етическо предизвикателство и икономически факт. Стратегията за закръпвачите е преди всичко хореографска. За разлика от частите на часовника и подобно на дъждовния облак, кръпката не може да се счупи, тя не може да се развали, не може да спре да работи. В най-лошия случай ще е необходима нова кръпка: да се закръпи кръпката, но именно в това се състои метода на закръпването. Ефектът от поставянето на тухла върху тухла се различава значително от този при поставянето на кръпка върху кръпка. В първия случай имаме нарастване, във втория – лутане.

Поправянето при кърпенето е дейност по майсторене „на дребно“, което е непрекъснато и повсеместно. Извършват се „строително-монтажни работи“, но без те да са част от някакъв ремонт. Кръпките се появяват непланирано, нелинейно, неритмично, безкрайно. ОЩЕ една гора, още една книга, още една лекция, още една дума, още една глътка въздух, още един удар на сърцето...

КЪРПЕНЕТО не е гъпчене на място, а *танцуване* в живота. То не е скриване на зееща дупка, нито замаскиране на заплашителна слабост. То не е и завладяване чрез покриване и управление чрез зашиване. Напротив, кърпенето е прегръщане на живота¹⁰, признаване на неговата уязвимост, допълнително заплитане в неговата сложност. То е форма на добросъседство, акт на трансформиране на критичната близост във взаимопомощ. Живите неща, освен че се конкурират, взаимно създават условията за своето съществуване.

Кръпката заварва вече налично постижение. Това, което е постигнато, е животът като цяло: Земята¹¹ (а не човекът). Това, което правим ние, екстракторите, накъсва и дори разкъсва Земята, като по този начин заплашва живота. Тази заплаха, създадена от екстракторите, изисква от закръпвачите полагането на непрекъснати усилия по запазване на живота, които Латур нарича „грижи за пораждането“: „грижите за пораждането изискват от всеки миг нещо като изобретение, като творчество, макар и съвсем мъничко, за да достига целите си, преодолявайки неизбежния хиатус на съществуването, наложен от множествата, през които трябва да минат избраните да траят по-дълго“ (Latour, 2023: 186). Полагането на тези грижи става все по-трудно в свят, в който причините вериги се накъсват и вече не може да разчитаме на повторемостта на природните процеси. Онези предпоставки, които са били непоклатими условия, гарантиращи разгръщането на причината в следствие, днес се поставят под въпрос и се превръщат в обект на специфични грижи.

Причината вече не може да разчита на своите условия. Живеем в свят, в който причините стават все повече, все по-сложни и все по-трудни за управление, което пречи на модерните¹² и на техните проекти. В свят на непрозрачна причинност кръпката се оказва успешна стратегия. Тя локализира причинно-следствената връзка в рамките на един ограничен момент, като прави постижимо удължаването на живота поне с още малко. Дори и моето „собствено“, живо, човешко тяло е съвкупност от „множество живи, които се събират временно по достатъчно траен начин, че да ми позволят да продължа за известно време съществуването си“ (ibid.: 252). То е безмерна вълна, създадена от множество различни организми¹³, върху която аз имам шанса да сърфирам... за известно време (ibid.: 253).

Животът живее благодарение на микропричинността, предизвиквана от всяка отделна кръпка, съществуваща независимо от наличието на връзка с предишната или със следващата такава. Местата, „където нещата наистина се развиват, както е предвидено, движейки се от причини към следствия“ (ibid.: 188), са се превърнали в „малки кладенци Универсум“, съществуващи във вакуум. С увеличаването на бедствията и климатичните аномалии хората все по-ясно ще разбират, че „тези изолирани парчета Универсум в Земята никога – освен в мечтите – не образуват едно непрекъснато цяло“ (ibid.: 189). Бъдещето на причинността, в която човекът играе основна роля като доминиращ агент, е повече от несигурно, а с това несигурна става и цялата юридическа рамка на нормативно наложения ред и на отговорността за неговото нарушаване.

3. Възможна ли е кръпкотопията?

Могат ли закръпвачите да спасят Земята?

Едно от възможните обвинения срещу предложенията на Латур е тяхната политическа *непрактичност*¹⁴. Въпреки че Латур е този, който настоява за възприемането на един нов реализъм¹⁵, при който именно прагматичността изисква от нас да променим изцяло отношението си към Земята, ако искаме да оцелеем като вид, неговите политически идеи не са имали шанс да попаднат сред текстовете на европейските конституции. Те по-скоро се подреждат до основните закони на Еквадор и Боливия (Stavru, 2016a: 146–166), както и до практиките на маорите да признават правосубектност на екосистема, образувана около една река (Stavru, 2016b: 341–354). И парламентът на нещата, и дейците-мрежи, и концепцията за политически активната земя (Гея), а в този ред и тази за ролята на закръпвачите, са радикално различни от това, което може да проче-

тем в доминиращата съвременна политическа философия. Може да го кажем и по друг начин: Латур едва ли ще бъде предпочетен като „класик“ в контекста по обща теория на правото, по който се обучават юристите днес. Освен екзотика при закръпвачите съществува и допълнителна маргинализация, която сериозно компрометира способността им реално да променят нещо, да направят нещо повече от това да разчистят след „среднощния купон“ на екстракторите.

Какво все пак дава шанс на закръпвачите?

Съществуването им по правилата на холобионтите. Идеята за оцеляване чрез закръпване се вписва в другата голяма тема на Латур: тази за *холобионтите*. Под холобионт Латур разбира „съвкупност от действащи във формата на облаци с непостоянни контури, които позволяват на донякъде трайни мембрани да съществуват благодарение на помощта, която външното дава на онова, което се съдържа вътре“ (Latour, 2023: 202). Това е животът в неговата заедност и цялост. Всъщност ние хората познаваме само един холобионт и това е Земята: критичната зона от няколко километра нагоре и надолу от земната повърхност, където се е съсредоточил единственият живот, за който знаем, че съществува, и в който съществуваме и ние самите. За разлика от идеята за Гея, тази за Земята не акцентира върху своята политическа ангажираност (Latour, 2017: 8–13). Животът на Земята създава своята среда и съществува чрез нея. Милиони години животът е изграждал и нагаждал своя свят, в който днес той е възможен. Разбирането и полагането на грижи за запазването на тази заедност на всички живи неща е част от огромната отговорност на човека.

Може ли обаче човекът да изпълни тази своя отговорност чрез закръпване? Достатъчна ли е кръпката като основа за диалектиката на цялото, от което тя все пак не е част? Колко дълго ще продължи животът, включващ човека, благодарение на практиките по *кръпкоделие*?

Кръпката е стъпка към деликатната среща с другите в холобионта, благодарение на които нашият живот е възможен. Именно това е „приземяването“, за което настоява Латур и което се изразява в това „да станем способни да срещнем онези същества, от които зависим, *колкото и далеч* да са от нас в километри“ (Latour, 2023: 229). Това е и пътят към една нова локалност, доминирана от съставността, от „отношението на обвързаност със същества, които ще се наложи да изправите едно пред друго“ (ibid.: 230). Крайно време е да разберем, че живеем така преплетени с всичко останало, че „всичко ни засяга“ (ibid.: 232). Част от тази свързаност е и т. нар. „парадокс на холобионтите“: „да се сближаваш все повече с някого, означава да пътуваш все по-надалеч към онези, с които той е преплетен“ (Latour, 2023: 244). Това сближаване с други-

те чрез отдалечаване от себе си създава „връзки, които освобождават“ (ibid.) и които удължават личността. Личността „се населява отново, се отдалечава, тя буквално се разпилява, тя се раздава, смесва се и постепенно възстановява сили на действие, каквито не си е и представляла“ (ibid.). Личността, подобно на Грегор Замза от разказа на Кафка¹⁶, става чудовишно насекомо.

Холобионтът е цяло без тяло. Латур го нарича и автотроф, т.е. живот, който е напълно самодостатъчен, за да поддържа себе си, извличайки енергия от Слънцето¹⁷. Макар и да не се нуждае от кръпки, холобионтът е изграден от такива. Кръпката е начинът за оцеляване на хетеротрофите – тези, които се нуждаят от другите, за да разтегнат още малко „двата края“ на собственото си съществуване. Кърпенето е танцът на всички живи неща. С едно изключение, добавя Латур: модерния човек. Модерният човек е човекът с проект. Той е екстракторът, който знае какво да извлече и откъде да го извлече, за да постигне целите, които си е поставил. Този модерен човек обаче не може да се измъкне от какавидата на прогреса, в която е затворен заедно със своя съквартирант Безкрайното:

Ако отчаяни от зачестяващите суши, възкликнем: „Но как да се измъкнем от това?“, отговорът е, че няма да се измъкнем, освен ако не приемем на гърба си, подобно на Атлас, тази температура, тази атмосфера, това разпространение на коменсали, които някога ни изглеждаха просто като „среда“, с която не се налагаше да се занимаваме и „в която“ ние „се намирахме“, подобно на гредата. Ето това е ставането-насекомо. Ето това е преобразението. Това е новата ни свобода, след като сме се освободили от старата, тази преди затварянето. Ти прекрасно разбираш, че повече няма безкрайно външно... (Latour, 2023: 211).

4. Метабионтите и надеждата за метаморфоза

В биологията, при някои групи насекоми са известни случаи на т. нар. „холометаболизъм“ или пълна метаморфоза, която включва четири стадия на развитие на всеки индивид: яйце, ларва, какавида и имаго¹⁸. Именно при имагото (зрелия организъм, „изчистения образ“) се появяват крилето на насекомото. Едва тогава е възможен полетът като висша форма на свобода, включително и като свобода на живота да направи опит да напусне Земята, която го е направила възможен. Преди да стигне дотам обаче, развитието на насекомото преминава през ларвения стадий (каквато например е гъсеницата при пеперудата), който е стадият на извличането, а това е светът на екстракторите. Ларвите са ненаситни в храненето си с листа, но натрупването на хранителни вещества е

предпоставка за преминаването им в следващия стадий от тяхното развитие: стадия на какавидата. А какавидата е пространствено затваряне, колапс на извличането във фаза на вътрешно оползотворяване на събраното. Зад стените на какавидата се крие и възможност за една следмодерна рефлексивност.

Латур е убеден, че затварянето по време на Ковид кризата ни е дало шанс за подобна рефлексивност и възможност за израстване, при което хората в крайна сметка ще осъзнаят, че винаги са живеели затворени: в какавидата и под карантината на Земята. Всички хора, които са излезли извън Земята, са носили „маски“ (какво ако не маски са космически скафандри), и само и единствено тези „маски“ са им позволявали временно да оцелеят в иначе изключително негостоприемните космически пространства. Никой не е останал там. Никой няма шанс да остане там. Не и преди метаморфозата.

Затварянето по време на Ковид не е просто фаза на *линеене*, разбирано като „смяна на телесната покривка“ при холометаболиращите насекоми. То може(ше) да бъде нещо много повече. Затварянето по време на Ковид кризата беше шанс да вкусим от свободата на собственото си ограничение чрез осъзнаване на неговата наличност. Да сложим край на безкрайното, като се освободим от опиума на хюбриса. Затварянето беше (а може би и все още е) ситуация на растеж, при която закръпвачите можеха да съберат онази критична маса, превръщаща ги във фактор с реално политическо въздействие. Ще имат ли шанс закръпвачите? Ще могат ли да превърнат себе си, а и другите, екстракторите, в нови форми на живот, които може да наречем „метабионти“: живот, който преминава през метаморфоза, за да намери мястото си сред парчетата на цялото?

Минало или бъдеще? Все още не зная кое време да използвам. Научихме ли уроците от две години живот в Ковид-какавидата или смело и безпаметно ще продължим в ларвения стадий от нашето съществуване? Ще може ли да разперим крилете си, или никога няма да се превърнем в космически пеперуди? Ще ни помогнат ли технологиите не просто да пораснем, но и да се променим, или нашата метаморфоза така и няма да се състои?

Или по друг начин казано: днес, когато си мислим, че преживяхме Ковид, можем ли да кажем, че Грегор Замза е *щастлив*?¹⁹ Защото „Грегор е този, който излита, а родителите му изсъхват в кутията си“ (Latour, 2023: 244).

Ето че не успях да отговоря на поставения въпрос.

Вместо това завърших с формулирането на още повече въпроси, с изписването на поредица от въпросителни стъпки, лутащи се към следващата кръпка, която някой друг автор, загрижен за бъдещето на Земята, сигурен съм, ще направи.

Бележки

- ¹ Всяка една от двете части има и подзаглавие, като пълното заглавие е следното: „Къде да се приземим? Как да се ориентираме в политиката. / Къде съм? Уроци за земните от затварянето“. Книгата е първа от поредицата ФУТУРУМ на Издателска къща КХ – Критика и Хуманизъм.
- ² Първият е публикуван през 2017 г., а вторият – през 2021 г.
- ³ В българския превод на книгата на Латур думата „нано“ се използва 31 пъти. Думата „завръщане“ и нейните производни е използвана 23 пъти.
- ⁴ Латур посочва, че „Трябва всичко да се изобрети наново: правото, политиката, изкуствата, архитектурата, градовете, но още по-странно е, че трябва да преизобретим и самото движение, вектора на нашите действия. Вече не да препускаме напред в безкрайността, а да се научим да *отстъпваме, да отбием встрани* пред крайното. Това е различен начин на еманципация. Форма на налучкване. Интересно е, че това е завръщане на способността да *реагираме*“ (Latour, 2023: 276).
- ⁵ В този смисъл Латур посочва, че „враговете са навсякъде и на първо място в нас самите“ (Latour, 2023: 273).
- ⁶ Като възможни алтернативни имена на „закърпвачите“ Латур посочва, но и отхвърля: анархисти, социалисти, граждани на света, интернационалисти, взаимозависещи, критикозонисти, лоялисти и конектори (Latour, 2023: 270).
- ⁷ Латур я нарича и „битка за обитаемостта“ (Latour, 2023: 272).
- ⁸ Латур сравнява този метод с начина, по който работи правото: неговия „маниер да се движи от казус към казус“, създавайки по този начин „постепенна и крехка универсализация“ (Latour, 2023: 283).
- ⁹ В този смисъл Латур посочва за Гея (Земята, която се превръща в политически субект), че „именно защото не е преследвала никаква цел, в крайна сметка тя частично се саморегулира. Разпилява се, разпръсва се, лута се“ (Latour, 2023: 285). В този смисъл „най-важното движение е да можем да се лутаме във всички посоки. Стига само да имаме време за това“ (ibid.: 286).
- ¹⁰ В този смисъл може да се разбира изразът на Латур за заплитането на живите същества и съществуването им в критична близост помежду им. Латур посочва, че задачите на развитието (*development*) биват заменени от задачи за свиване/обвиване (*enveloppement*) (Latour, 2023: 278).
- ¹¹ Под „Земя“ Латур разбира „собствено име, което събира всички съществуващи [...], които имат семейна връзка, защото имат общ произход и защото са се разширявали, разпространявали, смесвали, наслагвали кажи-речи навсякъде, трансформирайки от край до край, непрестанно добавяйки към своите начални условия кръпките на последователните си изобретения“ (Latour, 2023: 179).
- ¹² Модерните са част от друго противопоставяне, което се провежда от Латур (вж. също Latour, 1994). Това е противопоставянето между модерните (тези, които вярват в Универсума и постигането на човешките проекти) и земните (тези, които предпочитат да живеят на Земята, в подлуннието, и търсят своята еманципация чрез закрепването си към почвата). В известна степен модерните са част от екстракторите, докато земните са фигура, която е близка до закърпвачите.
- ¹³ Латур има предвид огромното значение на човешкия микробиом (живеещите в червата микроорганизми) както за храносмилателната и за имунната, така и за нервната система на човека. Посоченото значение на чревния микробиом е една от най-вълнуващите и плодотворни теми в съвременната медицина.
- ¹⁴ Вж. Stavru, 2021: 162–175.
- ¹⁵ Латур посочва, че е време „да се слезе още *по-надолу*, като ставаме повече реалисти, повече прагматици, повече материалисти“ (Latour, 2023: 220). Трябва да спрем да живеем в изобре-

- тения от икономиката „идеален материален свят“ („стоманената клетка“ на Икономиката), който съществува „единствено заради удобството да се преместват в него някакви алгоритми“. В крайна сметка: „Ако Икономиката омагьосва, то трябва да се учим на екзорсизъм“ (ibid.). Трябва да спрем да живеем като извънземни, като странични наблюдатели на един неизменен Универсум.
- ¹⁶ Разказът „Метаморфозата“ на Франц Кафка, с който започва книгата, се явява основен за разказа на Латур за закърпвачите.
- ¹⁷ Автотрофни, пише Латур, са „онези, които *се хранят от себе си*, вземайки всичко, от което имат нужда, за да живеят, като го извличат от слънцето“ (Latour, 2023: 198). Само автотрофните „биха имали право да се смятат за автономни, автохтонни и ограничени от граница“, „само те биха имали идентичност“, само те „биха се ползвали някак естествено от изключително право на собственост, защото не зависят от никой друг земен, за да извършват своите дейности“ (ibid.). Те са единствените, които не оставят остатък (отпадъци) след себе си и имат право да претендират за индивидуалност.
- ¹⁸ Холометаболизъмът като проява на метаморфозата е пряко доказателство за тезата на Латур, че „Природата обича да се преструва“ (Latour, 2023: 218).
- ¹⁹ Още в началото на книгата Латур посочва, че предлага новелата на Кафка да бъде прочетена „наопаки“ (Latour, 2023: 160). Ковид метаморфозата би могла да бъде път към осъзнаване на границите, които се опитваме да не виждаме, но които определят възможността за нашето съществуване. В този смисъл превръщането ни в „хлебарки с маски“ и принудителната карантина, което не ни позволява да отидем на работа, можеха да бъдат урок за нашето бъдеще: „Застанал отново на косматите си лапи, Грегор най-после би крачил направо и би могъл да ни научи да се измъкнем от затварянето“ (Latour, 2023: 160).

Литература

- Latour, B. (1994). *Nikoga ne sme bili moderni*. Sofia: КН – Kritika i Humanizam. [Латур, Б. 1994. *Никога не сме били модерни*. София: КХ – Критика и хуманизъм].
- Latour, B. (2017). *Facing Gaia. Eight Lectures on the New Climatic Regime*. Translated by Catherine Porter. Polity Press, 2017.
- Latour, B. (2023). *Kade da se prizemim? Kak da se orientirame v politikata. / Kade sam? Uroisi za zemnite ot zatvaryaneto*. Sofia: КН – Kritika i Humanizam. [Латур, Б. 2023. *Къде да се приземим? Как да се ориентиране в политиката. / Къде съм? Уроци за земните от затварянето*. София: КХ – Критика и хуманизъм].
- Stavru, St. (2016a). Rights of Nature: Is There a Place for Them in Legal Theory and Practice? *Sociological Problems*, 48 (1–2), 146–166 [in Bulgarian].
- Stavru, S. (2016b). Solidarnostta i granitsite na pravata – vazmozhni li sa prava na prirodata“ In: Marinova, E. and Mizov, M. (Comps.). *Moral i etika na solidarnostta v savremennoto obshtestvo*. Sofia: Fondatsiya „Solidarno obshtestvo“. [Ставру, С. 2016б. *Солидарността и границите на правата – възможни ли са права на природата*. В: Маринова, Е. и Мизов, М. (съст.). *Морал и етика на солидарността в съвременното общество*. София: Фондация „Солидарно общество“].
- Stavru, S. (2021). *Moralni izmereniya na sobstvenostta v ekologicheski kontekst. (Kam obosnovavane to na edna „proprietarna“ ekologiya)*. Sofia: Prof. Marin Drinov Publishing House of BAS. [Ставру, С. 2021. *Морални измерения на собствеността в екологически контекст. (Към обосноваването на една „проприетарна“ екология)*. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“].

Биографична справка: Проф. д. н. Стоян Ставру е ръководител секция „Етически изследвания“ в Института по философия и социология на Българската академия на науките. Неговите основни научни интереси са в областта на биоетиката и биоправото, проприетарната екология и интердисциплинарните въпроси на етиката и регулациите. Той е автор на монографиите *Отвъд боклука. Философско изследване върху притежаването на отпадъци*, София, АИ „Проф. Марин Дринов“, 2024, и *Моралните измерения на собствеността (Към обосноваването на една „проприетарна“ екология)*, София, АИ „Проф. Марин Дринов“, 2021.

Email: stoyan.stavru@gmail.com

Статията е приета за печат на 16.10.2024 г.

DO PATCHERS HAVE A CHANCE? IN THE FOOTSTEPS OF BRUNO LATOUR AFTER THE PUPA OF COVID-19

STOYAN STAVRU

The occasion for this article is the book by Bruno Latour, published in September 2023 by Critique and Humanism Publishing House, titled *Où atterrir? / Où suis-je?* The book brings together two separate texts by Bruno Latour, published several years apart. The subject of this article is one of the ideas shared in the second part of the book, which Latour wrote in the last days of his life while battling a terminal diagnosis. It is in this second part that the figure of the patchers emerges, which Latour contrasts with the extractors. The article will explore questions about the good life in the critical zone, the role of the patchers in achieving it, the possibility of metamorphosis after the COVID-19 crisis, and the intersections between the narrative of the holobiont and that of the metabionts.

Keywords: Bruno Latour, critical zone, climate, Earth, Gaia, ethics, patch